

Література:

1. Адаменко Н., Гончаренко К., Левицька О., Облова Л. Креативний клас – креативне місто / Н. Адаменко, К. Гончаренко, О. Левицька, Л. Облова. – К.: вид-во ТОВ «ОверПринт», - 85 с.
2. Добронравова И.С. Нелинейное и сложное мышление / Философия мышления [сборник статей] / ред. кол. Л.Н. Богатая, И.С. Добронравова, Ф.В. Лазарев. – Одесса: Печатный дом, 2013. – 444 с.
3. Иллич И. Освобождение от школ. Пропорциональность и современный мир / И. Иллич; пер. с нем. М. Чередниченко, пер. с англ. Ю. Турчаниновой, Э. Гусинского. – М.: Просвещение, 2006. – 160 с.
4. Лобок А.М. Антропология мифа./ А.М. Лобок – Екатеринбург : Банк культурной информации, 1997. – 688 с.
5. Огурцов А.П. Дисциплинарная структура науки : ее генезис и обоснование / А.П. Огурцов; Ред. П.П. Гайденко. – М.: Наука, 1988. – 256 с.

УДК 930.1

Немчинов І.Г.**Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова****РАДЯНСЬКИЙ «МІФ ЗАСНУВАННЯ»: «ЄВРАЗІЙСЬКА» АЛЬТЕРНАТИВА**

Автор вважає, що «євразійство» спробувало надати нового смислу Революції, запропонувати свою версію «міфу заснування». Втім, їхні ідеї були еклектичними та неоригінальними. Комунізм оголошений ними завершенням двохсотлітнього періоду європеїзації Росії та останнім словом Європи. Революція відкрила нову добу й тепер Росія, відкинувши комунізм й встановивши православно-євразійську ідеократію, повинна встановити в Європі «органічну добу віри». «Євразійський» лівий проєкт від початку був утопічним й приреченим на невдачу. Проте «євразійство» сприяло розширенню ідейної бази як радянського тоталітаризму, так й пострадянського авторитаризму в Росії.

Ключові слова: «міф заснування», «євразійство», більшовизм, комунізм, націоналізм, ідеократія, Євразія, всеєдність, месіанізм, тоталітаризм.

Немчинов И.Г. Советский «миф основания»: «Евразийская» альтернатива.

Автор считает, что «евразийство» попыталось придать новый смысл Революции, предложит свою версию «мифа основания». Впрочем, их идеи были эклектичными и неоригинальными. Коммунизм объявлен ими завершением двухсотлетнего периода европеизации России и последним словом Европы. Революция открыла новую эпоху и теперь Россия, отбросив коммунизм и установив православно-евразийскую идеократию, должна установить в Европе «органическую эпоху веры». «Евразийский» левый проект изначально был утопическим и обреченным на неудачу. Однако «евразийство» способствовало расширению идейной базы как советского тоталитаризма, так и постсоветского авторитаризма в России.

Ключевые слова: «миф основания», «евразийство», большевизм, коммунизм, национализм, идеократия, Евразия, всеединство, мессианизм, тоталитаризм.

Nemchynov I. The Soviet «Founding Myth»: The «Eurasian» Alternative. The author believes that «Eurasianism» tried to give a new meaning to the Revolution, to offer its version of the «founding myth». However, their ideas were eclectic and unoriginal. Communism was declared by them to be the end of the two-hundred-year period of Russia's Europeanization and the last word of Europe. The Revolution opened a new era, and now Russia, having rejected communism and established an Orthodox-Eurasian ideocracy, has should to establish in Europe the "organic age of faith" in Europe. The «Eurasian» left project was utopian from the beginning and doomed to failure. However, «Eurasianism» contributed to the expansion of the ideological base of Soviet totalitarianism and post-Soviet authoritarianism in Russia.

Keywords: «Founding Myth», «Eurasianism», Bolshevism, communism, nationalism, ideocracy, Eurasia, omnipresence, messianism, totalitarianism.

Перш за все, варто підкреслити, що ми не маємо на меті докладний аналіз «євразійського» руху з усіма його складностями, розбіжностями його членів, періодизацією, інтегрованістю у їхнє коло агентів ОДПУ-НКВС тощо. «Євразійство» й досі існує й як певний тип світогляду, й політична течія, й як проект спецслужб.

Метою нашої статті є дослідження цього руху у контексті «міфу заснування», тобто як спроби надати певного, «євразійського» смислу тій новій реальності, що постала на руїнах Російської імперії. Не Київська Русь, не Петро I, а Чингізхан, монгольські степи, «Азія», сконструйована на противагу сконструйованій «Європі», – ось що «євразійці» пропонують вважати витокосом Росії.

Заради справедливості слід зазначити, що деякі ідеї «євразійців» є цілком слухними. Не можна не погодитися з Миколою Трубецьким, котрий писав, що «панував ший раніше в історичних підручниках погляд, за яким основу російської держави було закладено у так званій Київській Русі, навряд чи може бути визнано вірним. Та держава, або та група дрібних, більш-менш самостійних князівств, що об'єднують під іменем Київської Русі, зовсім не співпадає з тією російською державою, що ми у цей час вважаємо своєю вітчизною. (...) В історичній перспективі та сучасна держава, яку можна назвати й Росією, й СРСР (справа не у назві), є частиною великої монгольської монархії, заснованої Чингізханом» [8].

Дійсно, з тим, що Московщина не є логічним продовженням Русі, що основи російської державності слід шукати не у «Руській правді», а в ідеології та практиці монгольсько-татарської влади, можна погодитися [див.: 4, с. 30-110]. Проте висновки «євразійців» з цієї тези є хибними. Жовтневий переворот тільки здавався продовженням європеїзації Росії так само, як Ульянов-Ленін (не говорячи про Сталіна, котрий з початку 1920-х років поступово, проте наполегливо, йшов до одноосібної влади) тільки здавався продовжувачем справи Маркса. Уже в середині 1920-х років усе більш очевидним ставало, що «комуністична фраза» перетворюється на своєрідний «білий шум», що має приховати повернення до старих принципів російської історіософії, значною мірою заснованих на запереченні Заходу та необхідності протистояти Європі. Що є характерним – як й до революції – саме через її буржуазний характер. Й попри те, що у підручниках родовід Російської імперії вівся від Києва.

З думкою «євразійців» про те, що Росія була та є особливим континентом, «місцерозвитком», Росією-Євразією, що, поставши з «Азії» є чимось окремим й від неї, й від «Європи», погодитися складніше. Видається більш слушною думка Петра Чаадаєва про те, що не виконавши свою місію об'єднати у своїй цивілізації Європу та Азію, Росія має обрати рух в одному з напрямків й європейський є для неї більш природним [див.: 10, с. 47-54].

«Євразійство» стартувало влітку 1921 року у Софії колективною збіркою *«Исход к Востоку. Предчувствия и свершения. Утверждение евразийцев»*. Серед авторів збірки, засновників руху, – економіст та географ Петро Савицький, філолог Микола Трубецький, філософ та богослов Георгій Флоровський, публіцист та музикознавець Петро Сувчинський. Пізніше у русі взяли участь філософ Лев Карсавін, історик Георгій Вернадський та інші. Поява нової емігрантської групи не було чимось несподіваним. Більшовицька влада в Росії поступово зміцнювалася й «стара» еміграція з її сподіваннями на швидкий крах більшовиків й повернення до колишньої Росії втрачала позиції.

«Євразійство» виступило своєрідним конкурентом «Зміни віх» у боротьбі за ті емігрантські кола, що так чи інакше змирилися з фактом існування більшовицької Росії. «Зміновіховці» визнавали більшовизм, явище, західницьке за походженням (як розуміють його «євразійці»), вважаючи, що для створення «Великої Росії» слід використовувати все, що тільки може згодитися для цієї справи. Вектор їхніх роздумів було розгорнуто назад – до «третього Риму». «Євразійці», розуміючи під західництвом наслідування готових західних форм, вказують на неминучість фетишизації радянської влади, що може завадити її заміні, коли вона виконає своє завдання з подолання наслідків громадянської війни. «Зміновіховці» були готові пристосуватися до більшовицьких владних та ідеологічних структур, розвиваючи ті напрямки радянської ідеології, що співпадали з їхньою кінцевою метою. «Євразійці» ж хотіли використати передусім тоталітарну структуру влади, замінивши комуністичну ідеологію своєю – православно-євразійською.

Стаття Савицького «Євразійство» містить основні положення руху, акумулюючи всі його недоліки. Передусім автор, звичайно ж, декларує новизну «євразійства», його протилежність всім іншим напрямкам: «Євразійці – це представники нового начала в мисленні та житті, це – група діячів, котрі працюють на засадах нового ставлення до докорінних питань, що визначають життя» [6, с. 215]. Стосовно позиції емігрантських кіл, таке твердження є зрозумілим. Але їхня ідейна вторинність, залежність від попередників у більш широкому смислі є доволі помітною. Микола Бердяєв слушно зазначав, що «євразійці виступили галасливо й самовпевнено, з великими претензіями на оригінальність та на відкриття нових материків. Недоліки звичайні для молодих бойових напрямків, – вони не можуть виростати у скромності. Ідеї євразійців потрібно оцінювати не стільки за суттю, скільки за симптоматичним їхнім значенням. Самі по собі ідеї ці є не надто оригінальними (оригінальною є тільки турансько-татарська концепція російської історії у кн. М. С. Трубецького), вони є відтворенням думок старих слов'янофілів, М. Данилевського (М. Данилевського особливо), деяких мислителів початку ХХ століття» [1, с. 134].

Їхня вторинність стосовно багатьох ідей «слов'янофілів», як класичного періоду, так й «пізнього», є настільки очевидною, що це спонукає Савицького акцентовано підкреслювати розбіжності «євразійців» з ними. «Євразійці цілою низкою ідей є продовжувачами міцної традиції російського та історіософського мислення», – визнає він [6, с. 219]. Але, наголошує Савицький, головною відмінністю «євразійства» від «слов'янофільства» є акцентування першими уваги не на слов'янських (етнічних), а на «євразійсько-азійських» (геополітичних) засадах російської культури. Проте слов'янство виконувало підпорядковану роль й у «слов'янофільській» концепції історії. Що стосується «євразійства», то, на відміну від поняття «слов'янство» (хоча й з ним усе зовсім не так просто, як марилося «слов'янофілам»), у понятті «євразійсько-азійське» взагалі намішано велику кількість різнорідних характеристик: географічних, етнічних, соціологічних, геополітичних.

Декларуючи «порубіжність» Росії («впливи Півдня, Сходу та Заходу, змінюючи один одного, послідовно панували у світі російської культури» [6, с. 215]), де Південь уособлювала Візантія, Схід – кочовики, Захід – Європа, «євразійці» наслідують відомий з часів М. Данилевського принцип морфологізму. Але ж впливи не змінювалися послідовно, вони були одночасними. Крім того, візантійство несло не тільки християнство, але й тюркські нашарування, європейський вплив не обмежувався лише технологічним рівнем. Однак, «послідовність» та обмеженість впливів потрібна Савицькому лише для заперечення євроцентризму. Сумлінність потребує від нього визнання також ізольованості культур (за М. Данилевським), що суттєво для ствердження відірваності Росії від Європи. Але тоді слід визнати Росію Азією й не займатися створенням гарних, але невизначених понять, як-то «Євразія». Як зазначав Бердяєв, «сучасне євразійство вороже будь-якому універсалізму, воно уявляє собі євразійський культурно-історичний тип статично – замкненим. Євразійці хочуть залишитися націоналістами, що замикаються від Європи й є ворожими Європі» [1, с. 135].

Так, на їхнє переконання, Європа є споконвічним ворогом Євразії. Тобто, вона є ворогом зовсім не тому, що Європа протистоїть більшовицькій Росії, а тому, що Європа органічно, за самою своєю суттю, є ворожою Євразії-Росії. Європа, мовляв, зрозуміла, що підсумок російської революції «визначиться не революційною енергією російського комунізму, а історичною зумовленістю всього російського народу. Зрозуміла, що на очах у всіх виростає й міцнішає колишня європейська провінція, з якою неминуче доведеться битися, яка навіть перша, не чекаючи високого виклику, обрушиться війною викриття, докору та гніву на свою недавню й, здавалося, вічну метрополію», – писав П. Сувчинський у статті «Сила слабких» [7]. У цій боротьбі з Європою «євразійці» бачать єдиний шлях порятунку Росії, зовсім за К. Леонтьєвим, у її азійській орієнтації, що «стає єдиною можливою для справжнього російського націоналіста» [9].

Ізолюючи Євразію-Росію, «євразійці» не можуть погодитися зі «зміновіхівцями», котрі вбачають у перемозі світової революції здійснення «третього Риму». Для «євразійців» така перемога матиме негативні наслідки для Росії. «Якщо комуністичний переворот, – пише М. Трубецької, – станеться в усьому світі, то, безсумнівно, найбільш доскональними комуністичними державами виявляться ті романсько-германські країни, які

й зараз стоять на «вершинах» прогресу. Вони будуть продовжувати “задавати тон” та посідати панівне становище. “Відстала” Росія, що витратила останні сили на спроби здійснення соціалізму за найнесприятливіших умов й за відсутності необхідних для цього соціально-економічних та технічних передумов, виявиться у повному підпорядкуванні у цих “передових” комуністичних держав й її буде піддано найбезсоромнішій експлуатації з їхнього боку» [9].

Саме у відкритті «Євразії», що протистоїть Європі, помітна розбіжність «євразійців» з ранніми «слов’янофілами» – останні ніколи не відвертали Росію від Європи. Що стосується «пізніх», М. Данилевського та К. Леонтєва, то вони висловилися з цього приводу досить певно задовго до «євразійців». Тому «євразійське» слово новим з історіософської точки зору назвати важко.

Проте у післяжовтневій реальності воно виявилось достатньо новим, щоб заволодіти увагою не тільки значної частини еміграції, але й привернути увагу більшовицької влади.

Класичне «євразійство» першої половини 1920-х років залишалося значною мірою теоретичним. Трубецький зазначав, що «те, що зараз робиться у Росії, тільки здається новим та своєрідним. Насправді ж це руйнування, а не творення, й руйнування це просякнуте тим самим старим духом, духом Петра I, Катерини II й усієї інтелігенції XIX століття, звабленої заманливим зовнішнім виглядом європейської цивілізації та європейських ідей» й висував перед більшовиками завдання зжити «захоплення європейською цивілізацією та вигаданими в Європі ідеологіями» [8]. Маючи на увазі, перш за все, комунізм. На його думку, Росія має припинити «бути кривим дзеркалом європейської цивілізації», й отримати своє власне історичне обличчя, знову стати самою собою – «Росією-Євразією, свідомою носителькою та наступницею великої спадщини Чингізхана» [8].

Після розкриття у 1926 році операції ОДПУ «Трест» багатьом емігрантам стало остаточно зрозуміло, що підпільна боротьба всередині СРСР, на яку сподівалися ідеологи правого та монархічного гатунку, є неможливою. Так само, як й реставрація «старої» Росії. Саме у цей рік виникло так зване «лівіє євразійство» під проводом одного з керівників усього руху – Петра Сувчинського. Під впливом «червоного князя» Дмитра Святополк-Мирського, він усе більше симпатизував радянському ладу й схилився до думки про те, що більшовицький проект є чи не найближчим до «євразійського». Отже завдання своєї групи він вбачав у практичній допомозі більшовикам встати на шлях здійснення «євразійської» програми.

У 1926-1928 роках у Парижі відбувався «євразійський» семінар під керівництвом Л. Карсавіна. Там само існував «євразійський» клуб Сергія Ефрона, у якому брали участь багато прорадянські налаштованих молодих емігрантів. Дехто з них (включаючи самого Ефрона) пізніше активно співробітничав з ОДПУ-НКВС, дехто згодом повернувся до СРСР.

Паризький «лівий» центр мав бажання налагодити контакти з офіційною опозицією всередині СРСР. У той момент «лівим євразійцям» здавалося, що вони зможуть стати другою радянською ідеологією, справді народною, такою, що вдало поєднує православ’я, етатизм та комуністичну риторику (наповнену новим змістом

«формулу» графа Уварова). Тим самим, на думку Сувчинського, «євразійці» мали б можливість інкорпоруватися до більшовицької системи та перетворювати її на «євразійський» кшталт зсередини. Цю ідею Сувчинського не було підтримано загальними «євразійськими» зборами й відтоді ліве крило остаточно виокремлюється із загального руху.

У 1928-1929 роках у Кламарі видається щотижневик «Євразія». Тексти, що друкуються у ньому, присвячено «євразійському» аналізу смислу російської революції як «початку» нової реальності. З уведенням непу багатьом у Росії та в еміграції здалося, що революція «видихається», що потрібні нові смисли, здатні замінити комуністичні. «Зміновіховці» вважали, що неп – це один з кроків до здійснення старої місії Росії – стати третім Римом. «Ліві євразійці» вважали дещо інакше. Революція створила нову реальність, вона дійсно стала початком нового світу не тільки у російському, а й у всесвітньому масштабі. Вона стала точкою відліку цього нового світу. Й у цій якості вона потребує осмислення, що виходить за рамки як комуністичної, так й традиційної дореволюційної, парадигми.

Комуністи (атеїсти та нігілісти), що розпочали Жовтневу революцію як західний проект поступаються місцем більшовикам (російським православним максималістам). Звідси гасло, кинуте Л. Карсавіним ще у 1925 році: «За більшовиків, проти комуністів!». Цікаво, що це гасло використовувалося часто-густо й у самій Росії.

На думку «лівих євразійців», головним уроком російської (тепер – більшовицької!) революції для усього світу є те, що вона – перша у ланцюгу революцій, що приведуть різні культурно-географічні, етнографічні тощо типи та світи до все єдиного життя. Росія стає новим орієнтиром для людства, тією спільнотою, що перетворила запозичену ідею комуністичної революції на специфічно російську революцію. Саме у такому контексті вони оцінюють одержавлення революції в СРСР – вона зі справи вузького кола революціонерів-комуністів перетворюється на справу широких народних мас відповідно до усіх особливостей «місцерозвитку» Росії.

Утопічність таких побудов сумнівів не викликає. Проте щось відмінне від утопії «ліві євразійці» запропонувати навряд чи можуть. А де утопія, там – там насильство, там тоталітаризм того чи іншого ґатунку. Вони чудово розуміють, що СРСР може лише наблизитися до здійснення євразійського ідеалу. Тож вони пропонують у якості досконалого державного устрою ідеократію, за якої тільки й можливе співіснування принципів російської релігійної філософії та практики побудови соціалізму в одній, окремій країні.

Універсальна євразійська ідея перетворюється на окремий, суто російський («*русская идея*»), проект. Але й знову набуває рис універсальності завдяки одній з рис «*русской идеи*» – всеєдності.

Виходячи з ідеї всеєдності, Карсавін уводить до своєї соціальної концепції поняття «симфонічної особистості», у якій поєднується власне людська індивідуальність та світ, що вона опановує. Ця конструкція має надіндивідуальний характер та у недосконалій формі є структурою всеєдності. Буття, таким чином, є ієрархією «симфонічних особистостей», у якій вдосконалення особистості означає актуалізацію в ній більш високої особистості, тобто вона (особистість) повинна розчинитися повніше у «вищій»

особистості. Слушним є зауваження Сергія Хоружого: «В цій філософії закладений жорсткий “соціоцентризм”, першість колективного над індивідуальним. Людина, індивідуальна особистість виступає тут як симфонічна особистість найнижчого гатунку, підніжжя всієї ієрархічної піраміди. Приділяючи головну увагу ієрархії у цілому, розглядаючи підлеглість нижчих моментів вищим, Карсавін майже нічого не знаходить сказати по суті про це підніжжя» [11, с. XXXIV]. Але якщо припустити, що інтересами особистості можна зневажити в ім'я інтересів «нації», «держави», «суспільства» тощо, то звідси до тоталітаризму – один крок. Такий колективізм є передумовою повної зневаги до життя та щастя окремої людини. Більше того, у цій розчинності індивіда у колективі Карсавін вбачає головний смисл буття. «Чому ж все-таки ми шукаємо байдужу, небуттєву єдність? чому помиляємося? – Та тому, що наша особистість – недосконала багатоедність, тобто така, у якій роз'єднаність – множинність “сильніша” за єдність; – писав Карсавін, – тому що наша особистість вмирає та безсила цілком себе воскресити (возз'єднати); тому, врешті решт, що ми напевно знаємо: є досконала багатоедність, що, роз'єднуючись, цілковито перемагає свою роз'єднаність, та, вмираючи, воскресає, є наша досконала особистість, з якої ми тільки й пізнаємо нашу недосконалість» [2, с. 34].

За такої постановки питання, кінцева мета не може бути меншою, ніж побудова дивного «нового світу». Справді, «з точки зору євразійців, – пише Савицький, – завдання полягає у тому, щоб мерзенність та злочини спокутувати та перетворити створенням нової релігійної доби, що гріховне, темне та страшне переплавила б у те, що розповсюджує світло» [6, с. 233].

Л. Карсавін писав, що «якщо *русская идея* взагалі може бути реалізованою, то вона не може бути мислимою як ідея поступу, чи-то його представлено у смислі безмежного розвитку, чи-то у смислі 1000-літнього царства... Вона охоплює все, що існує, всі часи, тому що вона сама є абсолютною, тобто всеєдиною» [3, с. 142]. Тож «*русская идея*» виявляється для Європи такою ж цінною, як й для Росії. Звідси – «новий» російський месіанізм.

Комунізм оголошений ними завершенням двохсотлітнього періоду європеїзації Росії та останнім словом Європи. Це й є те, що Європа надала Росії. Тепер черга Росії щось «надати» Європі, а саме – принести їй «органічну добу віри». Підкреслимо – російської віри, тобто абсолютної. Проте, якщо з цих міркувань прибрати більшовиків, котрі надихнуться євразійством й понесуть Європі свій «дарунок», тут замало нового. Про це писав ще Володимир Одоевський. Загрузнувши у скептицизмі, Європа випрацювала свій потенціал. Може час попелом накриє її так само, як стародавні культури, що загинули. Одоевського пригнічує така перспектива. «Невже насправді така доля спіткає це горде осереддя десяти віків просвітництва? Невже немов дим розлетяться гідні подиву створіння давньої науки та давнього мистецтва? Невже засохнуть, не розпустившись, живі паростки, насіяні геніями-просвітниками?», – запитує він [5, с. 147]. Й сам відповідає: є тільки одна сила, що здатна відвернути загибель Заходу, вивести його з того стану, у якому він перебуває. Сила ця – Росія. Звідси, як колись з Палестини, проллється світло, що просвітлить душі європейців. «Ми поставлені на кордоні двох світів: минулого та майбутнього; ми нові та свіжі; ми непричетні злочинам старої

Європи; перед нами розігрується її страшна, таємнича драма, розгадка якої, ймовірно, приховується у глибинах російського духу» [5, с. 148].

«Исход к Востоку» у «євразійців» перетворюється на необхідний крок для того, щоб принести до Європи «світло зі Сходу». Більшовики, звісно, були не проти того, щоб пролити це «світло» на Європу. Після Другої світової війни їм це вдалося стосовно багатьох країн Центральної та Східної її частини. Проте для цього їм будь-які рекомендації «лівих євразійців» не знадобилися. Святополк-Мирський та Ефрон повернулися до СРСР, де їх було страчено, відповідно у 1939-му та 1941 роках. Карсавін був арештований у Ризі у 1949 році й помер у таборі. Лише Сувчинський залишився в еміграції й дожив до 1985 року.

«Євразійство» запропонувало свою версію «міфу заснування». Втім, ідеї цього напрямку по ключових позиціях були еkleктичними та неоригінальними. «Євразійський» лівий проєкт від початку був утопічним й приреченим на невдачу. Проте він сприяв розширенню ідейної бази як радянського тоталітаризму, так й пострадянського авторитаризму в Росії.

Література:

1. Бердяев Н. Евразийцы («Евразийский Временник»). Книга Четвертая. Берлин. 1925 г.). *Путь*. 1925. № 1. Сент. С. 134-139.
2. Карсавин Л. П. Религиозно-философские сочинения. М.: Ренессанс, 1992. LXXIII, 325 с.
3. Карсавин Л. П. Русская идея. *Русская речь*. 1993. № 1. С. 136-143.
4. Немчинов И. Г. Оповідальна ідентичність. Джерела російського великого історичного нарративу. К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. 372 с.
5. Одоевский В. Ф. Русские ночи. Л.: Наука, 1975. 318 с.
6. Савицкий П. Н. Евразийство. *Русская идея*. В 2 т. Т. 1. М.: Искусство, 1994. С. 215-233.
7. Сувчинский П. П. Сила Слабых. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://nevmenandr.net/eurasia/1921-isход.php#1921-isход-PNS-povorot>
8. Трубецкой Н. Взгляд на русскую историю не с Запада, а с Востока. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://gumilevica.kulichki.net/TNS/tns11.htm>
9. Трубецкой Н. С. Русская проблема [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://nevmenandr.net/eurasia/1922-narutiax.php#1922-narutiax-NST-rusprob>
10. Чаадаев П. Я. Статьи и письма. М.: Современник, 1989. 623 с.
11. Хоружий С. С. Жизнь и учение Льва Карсавина. Карсавин Л. П. Религиозно-философские сочинения. М.: Ренессанс, 1992. С. V-LXXIII.

УДК: 1 : 316.61

Березінець І.В.

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ П.ЧУБИНСЬКОГО

Основний зміст статті становить аналіз філософського аспекту соціокультурних досліджень П.П. Чубинського, а саме, юридичних народних звичаїв, які